

HELYI ÉLELMISZEREK PIACRA JUTÁSÁT SEGÍTŐ ÁRUJELZŐK ELŐÍRÁSRENDSZERE¹

REQUIREMENTS OF DIFFERENT TRADEMARKS PROMOTING THE LOCAL FOOD PRODUCTS TO GET TO THE MARKET

Nagyné Pércsi Kinga

egyetemi docens

Szent István Egyetem, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar

E-mail: nagyne.percsi.kinga@gtk.szie.hu

Összefoglalás

EU szerte a helyi és regionális termékcímkék széles választéka alakult ki, így a fogyasztók azonosítani tudják a helyi származású termékeket. Az Eurobarometer 2016-os felmérése szerint a lakosság nagy része egyetért abban, hogy a címkék alkalmazása hasznos, bár a védjegyek és árujelzők nagy száma, már-már elburjánzása, néhány tanulmány szerint, bizalmatlanságot ébreszt az élelmiszer minőségbiztosítási rendszerekkel szemben. Hazánkban is sokféle árujelző alkalmazása jöhet szóba a helyi termékek esetén. A cikk célja a védjegyrendszerek sokféleségének bemutatása, a helyi termékek esetében jól alkalmazható védjegyek rendszerezése és minőségbiztosítási funkciójának értékelése a fellelhető nemzetközi és hazai publikációk alapján. Éppen az alkalmazott védjegyek sokfélesége, fogyasztók általi áttekinthetetlensége miatt néhány éve napirenden van egy Európai szintű minőségbiztosítási és címkézési rendszer kialakítása. Hiszen így az alapvető funkcióik kerülhetnek veszélybe, vagyis az, hogy hozzáadott értéket jelentsenek, megkülönböztessék a terméket a versenytársakétól és bizalmat ébresszenek a termékek iránt a fogyasztóban. A Mezőgazdasági Termékek Minőségügyi Rendszeréről szó EU rendelet (2012) már megfogalmazta egy új címkézési rendszer kialakításának lehetőségét a helyi gazdálkodást és közvetlen értékesítés előmozdítására. Ennek a kialakítandó rendszernek a kritériumairól is említést teszek cikkemben.

Abstract

There is a wide range of supply from the local and regional product labels so the consumers can identify the products with local origin. According to the Eurobarometer Survey (2016) most of the citizens agreed in that the use of product label are very important, however the excess number of labels can cause distrust against the food quality schemes and so called "label fatigue". There is a wide supply from applicable product labels also in Hungary in the case of local food. The aim of this article is to introduce the variety of the labelling schemes, to systemize the labels and trademarks which are applicable in case of local food. Finally it is also an aim to analyse the quality assurance functions of the labels on the basis of international and domestic publications. Exactly the variety of the applied labels and the consumers' confusions relating to them put the development of an EU level local food labelling and quality scheme on the agenda because the basic functions of the labelling become this way endangered. These basic functions are that they can distinguish the product from the competing products, raise trust of the consumers. The EU regulation on the Agricultural Product Quality Scheme (2012) has already provisions relating to the opportunity to the development of a new common labelling scheme to promote local farming and marketing. I mentioned also the main requirements relating to this new forming scheme.

¹ A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt keretében, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem és a Szent István Egyetem együttműködésével készült.

Kulcsszavak: minőségbiztosítási rendszer, új Uniós helyi termék védjegy, védjegy funkciók

JEL besorolás: Q19, R10

LCC: S1

Bevezetés

Nemcsak hazánkban, hanem az Európai Unió más országaiban is sokféle árujelző alkalmazása jöhet szóba a helyi termékek esetén. Ezek előírásrendszere eltérő, mégis felfedezhetők közös vonások, minőségbiztosítási funkciók. A védjegy rendszerek ismertetése előtt fontos azonban néhány alapvető, a témához kapcsolódó fogalmat, meghatározást tisztázni, valamint a különböző árujelzőket csoportosítani. A fentiek kapcsán felmerülhet bennünk a kérdés, hogy miért fontos a helyi termékeket megkülönböztető árujelzővel ellátni, hiszen a fő értékesítési csatorna ezen termékek esetén, főként Magyarországon a közvetlen értékesítés hagyományos formái. Abban az esetben, amikor a termelő saját gazdaságában, vagy a termelői piacon értékesíti termékét valóban nem nagy jelentőségű az árujelzők szerepe, hiszen ilyenkor egyik fő funkciójukat, a „bizalomkeltést” átveszi a termelő és a fogyasztó közötti rendszeres és legtöbbször hosszú távú kapcsolat. Ezen árujelzők megkülönböztető szerepe és alapvető minőségbiztosítási funkciója akkor válik igazán fontossá, amikor a helyi élelmiszertermék elhagyja a hagyományos közvetlen értékesítési csatornát. Ez az utóbbi megállapítás újabb kérdést vet fel, hiszen hogy hagyhatja el a helyi termék a hagyományos értékesítési csatornát, akkor mitől helyi élelmiszer az adott, helyben előállított élelmiszer? Emiatt szintén hasznos a helyi élelmiszertermék fogalmának megadása, tisztázása.

Helyi terméknek tekintjük a helyben megtermelt vagy összegyűjtött alapanyagokból, helyben kialakult eljárások alkalmazásával, többnyire kisüzemi keretek között előállított, esetleg csomagolásukban is helyi anyagokat, helyi kulturális elemeket felhasználó termékeket. Másrészt a helyi munkaerővel a helyi lakossági igényeket kielégítő termékek sorolhatók ebbe a körbe (G. Fekete, 2009). A rövid ellátási lánc olyan értékesítési forma, amely maximum egy közvetítőt iktat be a termelő és a fogyasztó közé. Fontos a termelők együttműködése, amely földrajzi kapcsolatot és rendszeres értékesítést feltételez. Az értékesítési formák nagyon változatosak lehetnek (Helyi Termék Kézikönyv, 2016).

Magyarországon elsősorban a hagyományos formák szerepe a meghatározó. Főként a termelői piacok és rendezvények esetében látható a téren fejlődés, mivel már egyre több településnek rendelkezik rendszeresen nyitva tartó termelői piaccal, illetve egyre több rendezvénnyel találkozhatunk, melyek kiváló lehetőséget nyújtanak a termelők termékeinek értékesítésére, megismertetésére. A helyi élelmiszer rendszerek marginális jelentőségűek a tágabb európai agrár-élelmiszer rendszerekhez képest. Átlagosan a farmok körülbelül 15%-a értékesíti termékeinek több, mint 50%-át közvetlenül a fogyasztóknak az Unióban. Bár ezek többnyire kis farmok (1-8 EUME² közötti), a 100 EUME feletti farmoknak már csak 3%-a értékesíti termelésének több mint felét közvetlenül a fogyasztóknak. a tagállamok között lényeges különbségek vannak a közvetlen értékesítés részarányát tekintve, míg Görögországban a farmok majdnem 25%-a értékesít így, Szlovákiában 19%-uk, Magyarországon, Romániában, Észtországban 18%-uk. Míg a máltai, osztrák és spanyol farmok kevesebb mint 5%-a értékesíti termékeit közvetlenül a fogyasztóknak, addig Franciaországban a gazdaságok 21%-a értékesíti termékeit a REL-en keresztül, a zöldség és méz termelő farmoknak pedig 50%-a (Augère-Granier, 2016). Az EU szintjén a közvetlen értékesítés a friss élelmiszer piacnak csak 2%-át képviseli. Az élelmiszerek nagy részét a szuper-, hipermarketek, a diszkont áruházak forgalmazzák. A teljes Uniós élelmiszer eladás 54%-át adják az utóbb említett értékesítési formák. 2014-ben az első 5 kiskereskedő részaránya meghaladta a 60%-ot 13 tagállamban.

² Az Európai Mérték Egység a farmok gazdasági méretét fejezi ki és nagyjából 1,3 ha gabona termelésnek, vagy 1 tejlő tehénnek vagy 25 juhoknak, illetve ezek egyenértékű kombinációjának felel meg.

2011-ben 4 kereskedő fedte le az élelmiszerkereskedelem 85%-át Németországban és három kiskereskedő 90%-át a spanyol élelmiszerforgalmazásnak. Ilyen mértékű koncentráció könnyen vezethet igazságtalan kereskedelmi gyakorlathoz, a kisméretű termelők és feldolgozók életképességét aláásva (Augère-Granier, 2016).

A Vidékfejlesztési Programban éppen ezért az egyik fontos prioritási terület az élelmiszerlánc szervezése, ezen belül is a rövid ellátási láncok (REL) támogatása, hiszen a kistermelők méretüknél fogva nehezen veszik fel a versenyt a nagyobb gazdaságokkal, így a versenyből könnyen kiszorulnak. Az alprogram támogatja többek között

- a termelők piacra jutását
- a termelők élelmiszer-biztonsággal, értékesítési formákkal kapcsolatos képzését.

A vidékfejlesztési intézkedések keretén belül az EU elismeri a kistermelés kulcsszerepét az agrár-élelmiszerláncban. A jogi szabályozás szerint az élelmiszer láncnak területi jelentősége van és ezáltal alkalmas a környezetvédelmi célok teljesítésére is.

A továbbiakban a hazai és nemzetközi szakirodalom felhasználásával rendszerezem a helyi termékek esetében jól alkalmazható védjegyeket, valamint értékelem minőségbiztosítási funkciójuk.

A védjegyek és árujelzők rendszerezése, csoportosítása

A helyi élelmiszer termékekkel kapcsolatos iparjogvédelmi oltalom lehetőségei különösen

- a védjegyoltalom,
- az eredetmegjelölések és földrajzi jelzések oltalom

A helyi termékek esetében célszerű csak Magyarország területére kiterjedő nemzeti oltalmat igényelni. Ugyanakkor, ha valaki az Európai Unió más tagállamaiba is szállít, akkor igényelhető az EU valamennyi tagállamára kiterjedő közösségi védjegy. A védjegy minőségi garancia (Huszák – Mészáros, 2011), ezen kívül származás- és eredetjelzés, de nem célja az áru forrásának azonosítása (Faludi – Lukácsi, 2014). A tanúsító védjegy kiemeli, megkülönbözteti a kiváló minőségű termékeket, emellett védelmet nyújt a hamisítások, félrevezető megjelölések használatával szemben, tájékoztatja a fogyasztót és segíti a vásárlói döntés meghozatalában (Siklós, 2011).

Az együttes védjegy használata szervezett, hosszú távú együttműködést feltételez, tehát integráló, valamint garancia funkcióval is rendelkezik (Bognár, 1984). A helyi termékekkel kapcsolatban több önkormányzat rendelkezik védjegyoltalommal. Ezeket a védjegyeket „helyi védjegyeknek” is nevezik. A védjegyoltalom és a földrajzi árujelző oltalma két külön iparjogvédelmi oltalmi forma, bár a köztudatban gyakran nem válik szét a kettő. A földrajzi árujelzők, nem védjegyek, hanem olyan megjelölések, amelyek egy földrajzi megnevezést tartalmaznak, vagy egyértelműen egy meghatározott földrajzi területre utalnak, és amelyekhez többlet-jelentést tartalom társul. Az egyszerű származásjelzések ilyen többlet jelentéssel nem bírnak, azok csupán egy adott termék földrajzi eredetének feltüntetését szolgálják, függetlenül a termék tulajdonságaitól. A földrajzi árujelzőknél a minőségjelzés nagyon fontos védjegyfunkció. Az Európai Unió kizárólagos oltalmi rendszert működtet mezőgazdasági termékekre és élelmiszerekre. Ezen árujelzők esetében csak uniós oltalmat lehet szerezni, magyar nemzeti oltalomszerzésre nincsen lehetőség. A mezőgazdasági termékek és élelmiszerek sajátos tulajdonsága az, hogy minőségüket nagymértékben meghatározzák a termelési körülmények, feltételek, a fizikai környezet, mint a klíma, vagy a föld, a kulturális tényezők, a feldolgozási eljárások, étkezési szokások és hagyományok. Így a származási hely, mint megkülönböztető tulajdonság egy összetett fogalom. (Hámori, 2013).

Az uniós oltalmat élvező földrajzi árujelzők kétféle kategóriát képeznek a földrajzi terület és a termékminőség szorosságától függően. Az eredetmegjelölés esetében a minőségi jellemző a

földrajzi környezetnek, a földrajzi jelzés esetében pedig a földrajzi származásnak tulajdonítható (Pallóné, 2003). Ez utóbbi esetben nem feltétlenül a minősége köszönhető a földrajzi származásnak, hanem elegendő, ha a termék hírneve köszönhető az adott földrajzi területről való származásnak. Mindkét megjelölés oltalmához jóváhagyott termékleírás is szükséges, amely a földrajzi terület pontos lehatárolásán kívül az előállítás minden lényeges követelményét tartalmazza. Az uniós oltalom alapján a termékleírásban meghatározott földrajzi területen belül működő valamennyi termelő, aki vállalja a termékleírás betartását jogosult az oltalom alatt álló eredetmegjelölés, illetve földrajzi jelzés használatára. Az oltalom alatt álló eredetmegjelölés, illetve földrajzi elnevezés kizárólagos használatának joga alapján a termelői közösségek felléphetnek a jogosulatlan használat ellen.

A Hungarikumok Gyűjteményének jelentőségét hangsúlyozza Péli és szerzőtársai megállapítása, miszerint a vidéki hagyományok jelentősége csökkent. Ennek legfőbb okozója a szerzők szerint napjaink globalizált társadalma, hiszen a fogyasztói szokások a vidéki jellegű, periférikus településeken is egyre erőteljesebben a városiasodás jegyeit mutatják. Ennélfogva nemcsak a háztáji gazdálkodás szorul vissza, hanem a vidéki szokások, hagyományok és mesterségek is háttérbe szorúlnak, majd néhány generációt követően eltűnnek (Péli et. al, 2015). A fent említett folyamatok okán is szükséges elhelyezni az árujelzők között a nagy népszerűségnek örvendő „Hungarikum” megjelölést (védjegyet), valamint a „hagyományos különleges termék” megjelölést.

A hungarikumnak minősülő termékek esetén a védjegyjogosult a Földművelésügyi Minisztérium, és védjegyhasználati szabályozást tartalmaz a Hungarikum törvény (2012. évi XXX. törvény a magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról). Funkciójukat tekintve ezek speciális tanúsító védjegyek, bár nem tartozik hozzá megfelelő ellenőrzési rendszer, vagyis a követelmények hosszú távú betartását egyelőre nem ellenőrzi senki, így tanúsító védjegy funkciója nem teljesül, jelen formájában nem működik jól.

A hagyományos különleges termék (HKT; traditional speciality guaranteed, TSG) árujelző a védjegytlől és a földrajzi árujelzőtlől eltérően, a magyar szabályozásban nem az iparjogvédelmi oltalmi formákhoz tartozik, a 15/2008. (II. 15.) FVM rendelet tartalmazza a vonatkozó szabályozást. A Hagyományos, Különleges Termék (HKT) olyan terméket jelöl, amely az adott termékre jellemző hagyományos előállítási, vagy feldolgozási módszerrel, vagy hagyományos összetétellel készül, mely nem védjegy, vagy földrajzi árujelző. A termék akkor „hagyományos”, ha a hazai piacon bizonyítottan legalább 30 éve jelen van. Egy ilyen termék bejegyzését is valamely, az előállításban érintett csoport, közösség kezdeményezheti, azonban a bejegyzés után az unió egész területén bárki használhatja az elnevezést, ha betartja a termékleírást. Ilyen például: a tepertős pogácsa, a pozsonyi kifli és folyamatban van a rögös túró elismertetési eljárása. A nyilvántartásba vétel során olyan termékek elismerése biztosított, amelyek összetételükben, vagy előállítási módjukban hagyományosak, anélkül, hogy valamely földrajzi területtel kizárólagos kapcsolatban lennének.

A helyi termék védjegy Uniós rendszerének lehetősége

Először a 1698/2005 –ös rendeletben jelent meg az élelmiszerlánc a vidékfejlesztési támogatási területek között. A rendelet fő célja az Uniós szabályozással harmonizált nemzeti minőségi rendszerekben való részvétel támogatása. A szabályozás az olyan szervezett élelmiszerláncban való részvételt segíti, melyben a minőségi termékek a területhez kötődnek. A francia vidék törvény (Rural Code) rendelkezései alapján a nemzeti élelmiszerprogramnak speciális intézkedésekkel támogatnia kell a REL fejlesztését, melyek célja a helyi termékek részarányának növelése a vendéglátásban, a szezonális termékek értékesítésének ösztönzése, valamint a minőség-, eredettanúsító és az ökológiai védjegyek és termékcímkék használatának fokozása (Canfora, 2016).

Az olasz regionális törvények bevezették a REL-hez kapcsolódó termékcímkék és marketingeszközök használatának rendszerét (Canfora, 2016). Ezek magukban foglalják a helyi termékek azonosítására szolgáló címkéket, például a „zero km” címkét, amelyet az eladásösztönzés egyik jogi eszközének tekintenek a helyi piacokon (Canfora, 2016). A helyi étel- és italipar védjegy rendszere tehát már megjelentek a nemzeti jogszabályokban. A címkék, árjelzők használata fontos a termelési körzetek megkülönböztetésében, amennyiben helyi étel- és italiparról van szó, de nincs közvetlen értékesítés a farmról (például kiskereskedelmi forgalmazás, vendéglátó szolgáltatás). A fő feladat a nemzeti szintű szabályozásban a „helyi piac” fogalmának tisztázása, ez szükséges ahhoz, hogy azonosítani lehessen a helyi eredetű és helyi piacon értékesített termékeket. Ezt a fogalmat külön kell kezelni a védett eredetű termékekétől és az étel- és italiparokat különleges minőségük vagy tulajdonságuk alapján kell azonosítani.

A nemzeti tapasztalatok alapján a címkézés a földrajzi eredet megadása nélkül, mint például az olasz „zero km” esetében, nem ütközik az Uniós minőségügyi rendszerben a védett eredetmegjelölésű és a védett földrajzi jelzésű termékek esetén alkalmazott jelölésekkel. Ugyanakkor hozzájárul a helyi ellátási lánc fejlesztéséhez, a CO₂ kibocsátás csökkentéséhez és a helyi agrártermelés fenntartásához. A fentiek okán a „zero km” megjelölésű termékek definíciója bekerült az olasz jogszabályokba (Canfora, 2016).

A helyi étel- és italiparrendszerek és a vidékfejlesztés kapcsolata

A helyi termék védjegy rendszer kialakításának indokai között szerepel a helyi étel- és italipar termékek és a vidék kapcsolatának a szorossága, ezáltal a vidékfejlesztési célok teljesülésének az előmozdítása. A helyi termékek iránti növekvő kereslet kielégítését célzó kezdeményezések erősíthetik és fejleszthetik a vidéki területek versenyképességét. A helyi termék rendszerek ellátása ugyanis nem csak a mezőgazdasági termelők számára jelent értékesítési lehetőséget, hanem érinti a feldolgozó, vendéglátó és kereskedelmi tevékenységet is, ezáltal multiplikátor hatást fejt ki a helyi közösségre. Egy 84 európai rövid ellátási rendszert vizsgáló tanulmány arra az eredményre jutott, hogy a vizsgált rendszerek több, mint fele növeli a társadalmi érintkezést az emberek között, ezen keresztül pedig a közösségi érzést, a bizalmat. Ezen kívül segíti az együttműködést egyrészt a vállalkozások között másrészt a termelők és a fogyasztók között (Knifsey et al, 2013). A termelők és a fogyasztók közötti szoros kapcsolat növeli a fogyasztók ismereteit és étel- és italiparok előállításával kapcsolatos tudását és ez pozitívan visszahat a gazdálkodók tevékenységére és a környezetvédelemre is (Knifsey et al, 2013). A rövid ellátási láncok használata munkaerő-igényesebb más értékesítési rendszerekhez viszonyítva a feldolgozási, csomagolási és értékesítési tevékenységeknek köszönhetően

A lehetséges Közösségi Helyi Termék Védjegy Rendszerrel kapcsolatos követelmények

A lehetséges új címkének egyszerűnek kell lennie és nem jelenthet felesleges adminisztratív terhet a gazdálkodónak. Ugyanakkor hosszú távon ellenőrizhetőnek kell lennie, ezáltal lesz a fogyasztó számára hiteles. Sajnos hazánkban jelenleg ez hiányzik a Hungarikum védjegy esetében. További cél, hogy a fogyasztó megtévesztésének veszélyét csökkentse. Az új jelölési rendszer csak akkor jelenthet hozzáadott értéket a helyi termékek számára, ha azok elhagyják a közvetlen értékesítési csatornákat, valamint ha a tagállamok biztosítani tudják, hogy kiegészítő intézkedések is kapcsolódjanak hozzá, amelyek segítik a gazdálkodókat más, alternatív értékesítési lehetőségek megtalálásában. Ilyen kiegészítő tevékenységek például a szaktanácsadás nyújtása, a különféle minőségbiztosítási rendszerekben való részvétel támogatása, a gazdálkodók együttműködésének elősegítése, stb (Commission Report, 2013). Az közösségi ökológiai termékvédjegy, mint speciális minőségtanúsító védjegy nem tartozik közvetlenül a cikkben vizsgált kérdéskörhöz ugyanakkor ennek a speciális szabályozási modellnek a kialakulása mintaként szolgálhat az uniós helyi termék védjegy rendszer esetén.

Először a 1760/87 EU rendelet tartalmazta azt a rendelkezést, hogy az ökológiai gazdálkodók környezetgazdálkodási támogatásban részesüljenek az extenzív gazdálkodási forma okán (Sanders et al., 2011). Ezt követően a 2092/91-es rendelet megadta a harmonizált gazdálkodási szabályokra épülő ökológiai termékvédjegy szabályozási modelljét. Az ökológiai termékvédjegy e szabályozási rendszerének bevezetése óta az ökológiai piac egész Európában növekszik. Ez egyrészt a kapcsolódó támogatásoknak, a tagállami Cselekvési Programok intézkedéseinek és az Európai ökológiai címkézési rendszernek köszönhető (Sanders et al., 2011). Ez a szabályozott ökológiai termék tanúsítási rendszer a fogyasztók orientálásában is nagy jelentőséggel bír, hiszen segít azonosítani a terméket a különleges termelési eljárás alapján és megkülönböztetni a hagyományos termékektől (Canfora, 2016).

Következtetések

A helyi termékek vonatkozásában hazánkban szóba jöhető védjegyek közül a Hungarikum védjegy mindaddig nem tudja betölteni tanúsító védjegy funkcióját, amíg nem tartozik hozzá megfelelően kialakított ellenőrzési rendszer. A helyi élelmiszer termékek esetében alkalmazott védjegyek sokfélesége, fogyasztók általi áttekinthetlensége miatt az általuk nyújtott alapvető funkciók kerülhetnek veszélybe, vagyis megkülönböztető, bizalomkeltő funkcióik. A hazai védjegy törvény tartalmaz minőségbiztosítási elveknek megfelelő rendelkezéseket. Ilyenek többek között a nyomon-követhetőség, a nyilvántartás, a termék állagának megőrzése, a dokumentációs követelmény, a minőségtervezés. A védjegy minőségbiztosítási funkcióit azonban a gyakorlatban csak úgy lehet kihasználni, ha azok ismertek, széles körben használják őket. A fentiek kapcsán EU szinten felmerült egy közösségi rendszer kialakításának a lehetősége. Az új Unió jelölési rendszer igazán csak akkor jelenthet hozzáadott értéket a helyi termékek számára, ha azok elhagyják a közvetlen értékesítési csatornákat, valamint ha a tagállamok biztosítani tudják, hogy kiegészítő intézkedések is kapcsolódjanak hozzá, mint szaktanácsadás, minőségbiztosítás, együttműködés.

Köszönetnyilvánítás

A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt keretében, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem és a Szent István Egyetem együttműködésével készült.

Irodalomjegyzék

1. Augère-Granier, M-L. (2016): Short food supply chains and local food systems in the EU. European Parliamentary Research Service. Briefing
2. Canfora, I. (2016): Is the short food supply chain an efficient solution for sustainability in food market?. Florence “Sustainability of Well-Being International Forum”. 2015: Food for Sustainability and not just food, FlorenceSWIF2015. Agriculture and Agricultural Science Procedia 8. 2016. 402 – 407
3. Commission Report (2013): Report from the commission to the european parliament and the council on the case for a local farming and direct sales labelling scheme. Brussels, 6.12.2013 COM(2013) 866 final. https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/quality/local-farming-direct-sales/pdf/com-report-12-2013_en.pdf
4. Faludi G., Lukácsi P. (szerk.) (2014): A védjegy törvény magyarázata. HVG-ORAC Lap- és könyvkiadó Kft., Budapest, 724 p.
5. G. Fekete, É. (2009): Helyi termékek előállítása és értékesítése a Zala Termálvölgyében. Zalaszentgrót. Zala Termálvölgye Egyesület, 2009.
6. Hámori, J. (2013): Az etnocentrizmus érvényesülése a fogyasztói döntéseknél az élelmiszerek piacán, PhD Értekezés, Gödöllő, 2013

7. Helyi Termék Kézikönyv (2016): <https://www.nak.hu/kiadvanyok/kiadvanyok/101-helyi-termekek-kezikonyv/file>
8. Huszák L., Mészáros E. (2011): A magyar vállalkozások iparjogvédelmi tudatossága - két kérdőíves felmérés tanulságai. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 116(4): 21-41
9. Káposzta, József (2016): Regionális összefüggések a vidékgazdaság fejlesztésében. STUDIA MUNDI - ECONOMICA 3: 1 pp. 52-61., 10 p. (2016) DOI: 10.18531/Studia.Mundi.2016.03.01.52-61, ISSN 2415-9395
10. Káposzta, J; Nagy, H; Ökrös, I. (2008): The examination of the macroeconomic coherences of competitiveness, concerning the transport infrastructure. In: Magda, Sándor; Dinya, László (szerk.) Vállalkozások ökonómiája: XI Nemzetközi Tudományos Napok [The XI th International Scientific Days]: a Tudományos Napok előadásai, Gyöngyös, Magyarország: Károly Róbert Főiskola, (2008) pp. 497-503., 7 p. ISBN 978-963-87831-1-0.
11. Kneafsey, M. – Venn, L. – Schmutz, U. – Balázs, B. – Trenchard, L. – Eyden – Wood, T. – Bos, E. – Sutton, G. – Blackett, M. (2013): Short Food Supply Chains and Local Food Systems in the EU. A State of Play of their Socio-Economic Characteristics. JRC, 2013 (https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/quality/local-farming-direct-sales/pdf/com-report-12-2013_en.pdf).
12. Nagy, H; Káposzta, J. (2003): The role of multifunctional environmental policy in the agricultural development. ANNALS OF THE POLISH ASSOCIATION OF AGRICULTURAL AND AGRIBUSINESS ECONOMISTS 5 pp. 28-34. Paper: 6, 7 p. (2003) ISSN 1508-3535.
13. Pallóné Kisérdi, I. (2003): Lajstromozott földrajzi árujelzők és védjegyek kapcsolata. Védjegyvilág, XIII(1): 15-18
14. Péli, L. – Némediné Kollár, K. – Tóth T. (2015): A hungarikumok magyarországi és nemzetközi megítélésének főbb aspektusai az egyetemi hallgatók körében, Gazdálkodás, 2015. 6. sz.
15. Sanders, J. – Stolze, M. – Padel, S. (2011): Use and efficiency of public support measures addressing organic farming, Institute of Farm Economics, Braunschweig, 2011.
16. Siklós K. (2011): Az együttes és a tanúsító védjegyek jelentősége a Védjegyjogban. Védjegyvilág, XXI(2): 2-16.